

BANDIRMALIZÂDE HÂŞİM BABA DÎVÂNI'NDA TASAVVUFÎ UNSURLAR*

Mehmet Akif YALÇINKAYA**

ÖZET

XVIII. yüzyıl şairlerinden Mustafa Hâşim Baba 1718 yılında İstanbul Üsküdar'da doğmuştur. Bandırmalizâde Tekkesi şeyhi Yusuf Nizâmeddin Efendi'nin oğludur. Celvetî âdâb ve erkânına göre yetişen Hâşim Baba, daha sonra Bektâşîliğe meyletmiş, hatta bir ara dedebabalık makamına kadar yükselmiştir. Fakat ne Celvetilerce Celvetîliği ne de Bektâşîlerce Bektaşîliği kabul görmemiştir. Vefatından sonra Hâşim Baba'nın takipçileri tarafından kurulan Hâşimiyye tarikatı kendisine nispet edilmiştir.

Ömrünü irşâ ve tarikat hizmetlerine adanmış olan Hâşim Baba'nın muhtelif kütüphanelerde Divân'nun yazma nüshaları mevcuttur. Divânında Celvetîliğin ve Bektâşîliğin tesirleri görülür. Hâşim Baba'nın eserleri: Divân, Vâridât, Ankâ-yı Meşrik, Devriyye-i Ferşîyye. Bu çalışmamızda Hâşim Baba Dîvânı'nda yer alan tasavvufî unsurları incelemeye çalışacağız.

***Anahtar Kelimeler:** Osmanlı Şiiri, Hâşim Baba, Tasavvuf.*

---

* Bu çalışma Yard. Doc. Dr. Sadettin EĞRİ danışmanlığında yapılmış “Bandırmalizâde (Hâşim Baba) Dîvânı (İnceleme-Metin)” adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

ABSTRACT

Mystical Components in Hâşim Baba's Dîvân

Mustafa Haşim Baba, who was one of the 18th century poets, was born in Üsküdar, İstanbul in 1718. He was the son of the Yusuf Nizâmeddin Efendi Sheikh of Bandırmalızade Dervish lodge (Tekke). Haşim Baba was educated according to the practices of Jalwatiyya orders, after that he inclined Bektashism orders and even he was appointed to the sphere of Dedeabalık. However, neither the Jalwatis nor the Bektashis had accepted him. After his death, the Hasimiyyas, which was established by the followers of Haşim Baba, was related to him. Haşim Baba, who spented his life on preaching and Sufi order services has got Divan's manuscripts in different libraries. The influences of Celvetism and Bektashism can be seen in his Divan. The works of Haşim Baba: Divân, Vâridât, Ankâ-yı Meşrık, Devriyye-i Ferşiyye. In this study, we try to examine mystical components in Hâşim Baba's Dîvân.

Key Words: Ottoman poetry, Hâşim Baba, Mysticism.

Hâşim Baba Dîvânı'nda¹ ana tema tasavvuftur. Şairin yegane amacı Hak yoluna girmek, gönülden aşka bağlanmaktır. Hakk'a ulaşmak için de kalbi mâ-sivâdan arındırmak gerekir. Zira mâ-sivâ tecellîye, zuhûra ve ruhî mertebeleri aşmaya engeldir. Kişi gönül mülküne aşkı şah ederse ölümsüzleşir. Fakat Hakk'a ermek için sadece aşk yeterli olmaz. Hak yolunda mesafe kat etmek için bir *mürşid-i kâmil*'i bulup ona bağlanmak şarttır. Rehbersiz vuslat gerçekleşmez. Allah'ın zikir ü fikrinle kendinden geçen Hâşim Baba, Allah'ın varlık denizinde boğulmayı ister.

Gönül hanesi Hakk'ın sırlarının kaynağıdır. Fakat bu sırlar sadece ehil olana açılır. "*El-fakru fahrî*" sözü Hâşim Baba'ya hayat düsturu olmuştur. O, mütevazi bir hayatı arzular. Bunun için de dünya nimetlerinden elini çeker. Nefsin hilelerinden uzak durmaya çalışır. Nefsini pak etmek için uğraşır durur. Çünkü nefis berrak olmadan sırrın son noktasına varabilmek mümkün değildir. Her iş Allah'ın lutfuyla kolaylaşır. Şair, Hak yolunda riyâdan kaçınır. Çünkü riyâ ile yapılan amellerin kabul edilmesi hayaldir.

1. Tarikat: "Allah'a ulaşmak için tutulan tasavvuf yoludur. Sufilere göre dinin dış yüzü olan şerâttan dinin iç yüzü olan hakîkata ulaşmak için manevi bir yol vardır. Bir mürşide tâbi olan yolcu, onun emriyle belli şartlara uyarak ahlakını güzelleştirir, kötülükleri bırakır ve hakîkata erişir"

---

¹ *Bandırmalızade Hâşim Baba Dîvânı*, Bursa İnebey Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, No: 750/1.

(Pala, 2005: 439). Hâşim Baba Divânı'nda tarikat "tarikat, yol, râh, râh-ı Hakk, râh-ı hidâyet, râh-ı vuslat, râh-ı silm, râh-ı tevhîd" kelimeleriyle zikredilmiştir. Hak yoluna girmek için zühdü bırakıp gönülden aşka bağlanmak ve bir mürşide tâbi olmak gerekmektedir. Allah'ın emirlerini idrâk etmeli ve zevkle semâ edilmelidir:

ZâhidÀ olmak dilerseñ râh-ı Óaúdan muútedÀ²
Terk-i zühd it cân-ı dilden èaşúa eyle iútidÀ
(10/1)

Ehl-i tevóide úarın ol ayırma izinden göziñ
Râh-ı Óaúda vâcib oldı mürşidîne irtibÀü
(78/4)

Râh-ı Óaúda maúlab-ı vuâlat dilerseñ ol şücÀè
Emr-i Óaúúı eyle idrâk övúle eyle semÀè
(80/1)

Her divân şairi gibi Hâşim Baba da Tanrı'ya kavuşmayı ve ondan hiç ayrılmamayı temenni eder:

Küntü kenziñ sırrı iôhâr ire râh-ı vuâlatı
İrelim eövÀú-i vaâlÀ görmeyelim fûruati
(98/9)

2. Mâ-sivâ: Tasavvufta, Allah'tan başka her şey, varlık, eşyadır. Dünya ve dünya ile ilgili her şey anlamına da gelir. Tasavvufî anlayışa göre Allah'a ulaşmak için mâ-sivâyı kalpten çıkarmak gerekir. Çünkü mâ-sivâ tecelliye, zuhûra ve ruhî mertebeleri aşmaya engeldir (Kara, 1998: 154). Mâsivâ gönülden ancak aşk-ı İlâhî ile çıkarılabilir. Melâmet hırkasını giyen fenâ bulmaz. Mâ-sivânın nakşını gönlünden kazıyan Mustafa'nın güzelliğini nakş eder:

Öalè idüb dilden libâs-ı mâsivâyı èaşúla
èaşúla giyer melâmet óırúasuñ bulmaz fenÀ
(10/2)

Óakk idüb dilden nuúş-ı mâsivânıñ resmini
Naúş ide envâr-ı sırrıñ Muâüafânıñ óüsnini

---

² Şiirlerin numaralandırılmasında Mehmet Akif YALÇINKAYA'nın hazırladığı *Bândırmalızâde (Hâşim Baba) Divânı (İnceleme-Metin)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2008, isimli yüksek lisans tezindeki sıralama esas alınmıştır.

Esrâra ulaşabilmek ancak mâ-sivâyı terketmekle mümkün olur:

MÂsivÂyı terk eyle esrÂra ir
Zühdi terk it giy melÂmet òirúasın

(G. 133/2)

3. Tecellî: “Kelime anlamı “*zuhûr*”dur. Tasavvufî terim olarak ise “*Hakk’ın zât ve sıfâtının zuhûrudur*. Daha doğrusu, Allah Teâlâ’nın ârifin gönlünde zâhir olmasıdır. İnsanların ekserîsi hicâblara bürünmüştür. Allah Teâlâ ile kulları arasında yetmiş bin hicâb vardır. Mutasavvıflar –bilhassa *Halvetiyye Tarîkati* mensupları hicâbın yedi nefse tekâbül ettiğini (*nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râdiyye, nefs-i merdiyye, nefs-i kâmile*), Hak Teâlâ’nın yedi isminden birinin on bin hicâbı kaldırdığını, setr perdesi kalktıkça, ilâhî sırların açılıp Hakk’ın tecellîlerini müşâhedenin gerçekleştiğini ifade ederler” (Eraydın, 1994: 197-198). Gönlünü Musa’ya benzeten şair, sır Tur’unda tecellîye mazhar olup bu zevkin hiç son bulmamasını arzu eder:

Üyr-ı sırda tecellî ile dÂéim yÂ İlÂh
Öevúinde MÿsÀ dil hiç bulmaya nihÀyet

(21/4)

Seherlerde âh-ı feryâd edene Allah cemaliyle tecellî eder:

CemÂlile tecellî ider AllÂh
Seóerlerde idegör Âh-ı feryÂd

(34/6)

Tecellî için Allah’ın dilemesi şarttır. Allah dilerse seven âşğın kalbine tecellî eder:

Tecellî ider èayş-i Óaúú kişi sevse kimi
muùlaú

O yüzdür cilveye elyaú teèÀrúfle gider aócÀb

(2/2)

4. Dil (gönül), Kalb: Gönül, aşkın tecellî-gâhıdır. Aşkla ilgili her şey gönülde cereyan eder. Aşğın kendisiyle dertleştiği yegane dert ortağıdır (Pala 2005: 168). Hâşim Baba gönlüne ankâ-sıfat olmayı tavsiye eder. Kanaât kenzini bulan can ölümsüzleşir:

DilÀ èanúÀ-âıfat ol kim saña bende ola sulùÀn
ÚanÀèat kenzini bul kim fenÀ irmez ola ey cÀn

(132/1)

Eğer gönül Hakk'a tâlip ise şairin sözlerini dinlemelidir. Hudâ'nın nuru olan bu söz(ler) kalbe cila verir:

Diñle müretteb sözüm ùÀlib-i Óaúsañ dilÀ
Nýr-i ÒudÀ bu kelÀm úalbine virür cilÀ

(3/1)

Gönül mülkünde aşkı şâh eden sonsuza kadar yaşar. Şirk-i manîde özünü daima pek eder:

Mülk-i dilde şÀó idersüñ èaşúı óaysun tÀ ebed
Şirk-i maènide özüñ pÀk eyler ol hem dÀéimÀ

(11/3)

Sırrıyla sâlik olan, kalbine sahip olan, şehvetini yok eden aleme sultan olur:

Sırrile sÀlik olan úalbine mÀlik olan
Şehveti hÀlik olan èÀleme sulùÀn olur

(39/3)

5. Âşık: Divânda, “âşık, âşık-ı şeydâ, âşıkân, âşık-ı dil-dâde, âşık-ı dil-rübâ, habîb, ehl-i aşk, ehl-i hâl, sâlik” gibi isimlerle yer alır. Divân edebiyatında şair daima âşıktır. Âşık daima sevgilisinden, felekten, talihten eziyet görür. Zaten aşkının gıdası üzüntüdür. Onun için bu durumdan şikâyet etmez. Sevgilisi için canını bile verir. Bu durum bir nevi aşkını göstermek için bir fırsat olur. Kim canını verirse (gerçek) âşık odur, bu dem ona layıktır. Kudretde Haydar (gibi) herkese sultan olur:

Kim cÀn vire èÀşıúdır bu dem aña lÀyıúdır
Üdretde ola Óaydar sulùÀn ola efrÀda

(140/3)

Allah'a gönülden âşık olan önce bir mürşid-i kâmil bulmalıdır. Hakk'a kavuşmak için candan ve bedenden vazgeçmelidir:

Óaúúa èÀşıú iseñ dilden bula gör mürşid
eriñden

Geçe gör cÀnla tenden bulub bir mürşid-i kÀmil

(97/1)

6. Vuslat, Firkat: Vuslat “kavuşma, visâl, âşıkın sevgilisine kavuşması”dır (Pala 2005: 476). Hicrân “ayrılık, firâk, hasret”tir (Pala 2005: 207). “Divân şiirinde âşıkın en belirgin hedefi vuslattır. Ağlayıp inleyişi yalnızca vuslat içindir. Yani hicrân içindedir. Hicrânın sonunda vuslat vardır. Tabîi vuslatın sonu da hicrandır. Âşık vuslatın nimetlerini düşünerek

hicrânın zahmetlerine katlanır” (Pala 2005: 476). Bu yüzden Hâşim Baba, sevgiliye vuslatı ve Allah’tan bir daha ayrı düşmemeyi ister:

Küntü kenziñ sırrı iôhâr ire râh-ı vuâlatı
İrelim eöväü-i vaâlâ görmeyelim fürúati
(98/9)

Aşka dair ne varsa (aşkıyla) pervane olan âşıklara sormak lazım gelir. Vuslat anını doğrusu en iyi bilen mestânedir:

èAşúuñ òaberiñ èuşşâú-ı pervâneye äorsunlar
Vuâlat demini el-óauú mestâneye äorsunlar
(45/1)

7. Bazı Tasavvufî Kavramlar

7.1. Zikr: “Anmak, hatırlamak, Kur’an’da Allah’ı anmak/hatırlamak, ibadet etmek, kalıbı etrafında değişik şekillerde kullanılan zikir, Kur’an’ın adlarından biridir. Fikir ve ahlak terimi olarak zikir hem nizami olarak yapılan ibadetleri hem de doğrudan Allah’ı zikretmek (Allah Allah demek, esmâ-yı hüsnâyı okumak, lâ ilâhe illallah demek) veya böyle bir anmaya vesile olacak işleri yapmak, sözleri söylemek gibi geniş bir çerçevede kullanılmaktadır.

Tasavvuf terimi olarak zikir belli kelime ve ibareleri, belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep ve erkan dahilinde söylemek manasına gelir” (TDEA 1998: 658).

Şair, nübüvvet hazinesini açmış, velayet incilerini saçmıştır. Semaı ayn-ı cem, zikri on iki rütbedir:

Nübüvvet gencini açdım velâyet dürlerin äaçdım
Semâeim èayn-ı cemè öikrim düvâzdeh rütbedir
her bâr
(62/2)

Arife tevhid efâli her nefes *hû* zikridir. İşbu gülşen seyrinde ten cisminin mülkü ona kafestir:

èÂrife efèâl-i tevóid öikr-i hýdır her nefes
Seyre gülşen işbu mülk-i cism-i ten aña úafes
(122/10)

Şair, Allah’ın zikri ve fikriyle gönülde istiğrak bulmak ister. Çünkü insanın içini aydınlatan Allah’ın düşünmedir:

ÒudÀyÀ òikr (ü) fikriñle göñülde bulam
istiârÀú

Seniñ fikriñ-dürür dÀéim derýne nýr iden işrÀú
(88/1)

7.2. Fenâ-Bekâ: “Yok olmak, son bulmak anlamına gelen fena ile bunun zıddı bir mana taşıyan beka bir tasnife göre tasavvufî hayatın son merhalesidir. Sufilere göre tasavvufî terbiyesini tamamlayarak ahlakî olgunluğa ulaşan kişinin, iç dünyasındaki coşkunluk sebebiyle şuurunu bütünüyle Allah düşüncesi kaplar. Bu hâlin bitimiyle birlikte beka hâli başlar.” (Kara 1992: 45). Gönlünden mâsivâyı çıkaran âşık fenâ bulmaz:

Òalè idüb dilden libÀs-ı mÀsivÀyı èaşúla
èAşúla giyer melÀmet óırúasuñ bulmaz fenÀ
(10/2)

Hâşim Baba, fenâ mertebesinden sonra bekâ’ya erişmiştir:
Tecellî òÀta irişdüm fenÀ-ender-fenÀ buldum
BeúÀ-ender-beúÀ buldum baña feryÀd ider herkes
(72/2)

Sırr-ı vaódet cemÀl-i Óaúla buldı beúÀ
Oldı ol miréÀt-ı Óaúuuñ bildi ev ednÀ nedür
(G. 57/5)

7.3. Vahdet-kesret: “Birlik, hakiki anlamda Bir (vahid) Hak’tır”. Kul kendi iradesinden yok edip yerine Tanrı’nın iradesinin koymak suretiyle vahdete ulaşır (Uludağ 1991: 506). Kesret ise “çokluk, bolluk, ziyâdelik, tasavvufta vahdetin zıddıdır”. “Mutasavvıflara göre eşyayı Allah’ın dışında ve ondan ayrı olarak bilmek ve algılamak *kesret*, eşya ve olaylarda Allah’ın tecellilerini müşâhade etmek *vahdet*’tir. Allah’ın dışındaki her şey diye tarif edilen *mâsivâ* kesreti oluşturur. Kesretten kurtulamayan vahdete ulaşamaz (TDEA 1998: 294). Gece gündüz kesrette vahdet seyrini etmeyen adeta hayvan gibidir. Seyr eder ama seyrin nerede olduğunu bilmez:

İtmeyen keâretde vaódet seyrini leyl ü nehÀr
Seyr ider óayvÀn-veş seyrÀn bilmez úandedür
(56/3)

Vahdet bezmine erişen artık hayrı da şerri de bir bilmeye başlar, kendi zâtını Hakk’ın zâtında yok eder:

Öevú idelden öÂt-ı vaódet bezmini bu HÂşimî
Öayr şerri bir bilüb şeyüÂn bilmez úandedür
(56/5)

Ehl-i vaódet öÂt-ı Óaúda öÂtını maóv eyleyüb
MüfredÂta oldı sÂrî şirk bilmez úandedür
(58/6)

7.4. Sır, râz, esrâr: Sır, “Hakk’ın gayb durumuna getirdiği ancak halka birdirmediği” (Korkmaz 2003: 381), Allah’ın kendisine tahsis ettiği şeylerdir (ez-Zubi 2004: 207). Tasavvuf ehline göre avâmdan vahdet sırrının gerçeğini anlaması beklenemez. Bu sırrı ancak bu konuda belli bir birikime sahip kişiler (havâs) anlayabilir. Nitekim Hallâc-ı Mansur hakikat sırrını nâ-ehil kişilere açınca bunun bedelini canıyla ödemiştir (Noyan 2006: 326). Haşim Baba’nın sırrından sülûku üzere çok erler gelecektir:

Gelür elbetde sırrımdan sülÿkum üzre çou erler
Mükerrer nouúa-i öÂtım iderler elifle furúÂn
(134/39)

Şair, vakit kaybetmeksizin gönül evinde zühd ve takvadan soyunmuş, sır deryasına dalıp biricik inciyi çıkarmıştır:

HemÂn-dem öÂne-i dilde äoyunub zühd-i taúvÂdan
Dalub deryÂ-yı sırrıma çıúardım dürr-i yektÂyı
(145/5)

Arifin gönül hanesi Hakk’ın sırlarının kaynağıdır. Hüviyet nurlarının güneşi Allah’ın zatının pervanesidir:

Maúlaè-ı esrÂr-ı Óaúdır èÂrifiñ dil-öÂnesi
Şems-i envÂr-ı hüviyyet öÂtınıñ pervÂnesi
(148/1)

Tabii esrarı bilmek kadar onu ađyara açmamak da önemli bir husustur:

Yÿnusdur meded söyleyen seyyid-i HÂşimdir
diñleyen

Bu esrÂrı fehm eyleyen aâyÂra açma rÂzımı
(151/9)

7.5. Fakr, kanaât: Sufilere göre fakr, “Kulun maldan-mülkden vazgeçerek sadece Allah’a ihtiyaç duymasıdır.” (ez-Zubi 2004: 318). Başka bir ifadeyle “sâlikin kendisini daima Allah’a muhtaç bilmesi, Allah’ın hiçbir

şeye ihtiyacı olmadığını kavramasıdır” (Uludağ 1991: 171). Yani fakr, mevhum varlığı yok etmek, ondan sıyrılmaktır. Böylece fenâ fi'llâh'a mazhar olunur. Bir hadiste Peygamber (s.a.s) “*Fakr (yoksulluk) benim övüncümdür. Diğer peygamberlere onunla övünürüm.*” sözü fakrın tasavvufta önemli bir yer tutmasına vesile olmuştur (Pala 2005: 146). Kanâat, “Tutumlu, gönlü zengin ve tok gözlü olmak, hırslı ve açgözlü olmamaktır.” (Uludağ 1991: 277). Hâşim Baba Divânı'nda da bu hadis-i şerif pek çok yerde geçmektedir. Şair, *el-fakr fahrî* sözünü kendisini düstur edinmiştir. Böylece gönül melamette huzur bulacaktır:

HÂşimÀ *el-faûr faðri'*ñ bul melÀmetde óuøýr
Şems-i bÀûınla dilerseñ dÀéimÀ raòşÀn olam
(102/18)

Şair, gönlüne ankâ-sıfat olmayı tavsiye eder. Çünkü kanaât hazinesini bulan can fena bulmaz:

DilÀ èanúÀ-âıfat ol kim saña bende ola sulùÀn
ÚanÀeat kenzini bul kim fenÀ irmez ola ey cÀn
(132/1)

7.6. *Terk*: Kelime anlamı “bırakmak”tır. “Tasavvufi anlamda terkin dört şekli vardır: a) *Terk-i dünya*: Ahiret için zahidin bütün dünya nimetlerini, malı ve mülkü terketmesidir. b) *Terk-i ukbâ*: Arifin ilâhi cemâli temaşa için cennet ve cennet nimetlerini terk etmesidir. c) *Terk-i hestî*: Sâlik kendi varlığını da terk etmek suretiyle Hak'ta yok olmasıdır. d) *Terk-i Terk*: Kamil arif terki de terk ederek aklında ve zihninde terke dair hiçbir şey kalmaz. *Terk-i dünya (taazzuf)* tasavvufun esasıdır” (Uludağ 1991: 482-483). Bektaşilikte bu üç terk şeklidir, bunlar; 1. *Terk-i dünya*: Dünyaya dair her şeyden vazgeçmek. 2- *Terk-i ukba*: Öteki dünyaya dair nimetlerden (cennetten) vazgeçme. 3. *Terk-i terk*: Dünya ve ahirete dair bütün kaygılardan uzak durma diğer bir ifadeyle dünya ve ahiretten geçmedir. *Terk-i terk* olgunlaşmanın en yüksek aşamasıdır (Eyuboğlu 2000: 166). Şaire göre ehl-i tecridi alaik ehline sormamak gerekir. Bunu canını ve dünyayı terk eden deyyara sormalı:

Yüri var ehl-i tecrid-i èalÀèiú ehline äorma
Anı cÀn ü cihÀnı terk idüb deyyÀr olandan
(49/2)

Can u gönülden Hakk'a talip isen beri gel. *Terk-i terke*, varını yoğunu sarf etmeye niyetliysen beri gel:

CÀn ü dilden sırr-ı Óaúúa ùÀlib iseñ gel beru

7.7. Nefis: “Can ve ruh... İslâm felsefesinde ve tasavvuf anlayışında *nefis* (özbenlik), insanın bedeni dışında kalan ve Tanrısal bir özden yapılmış olan bölümdür. Kötülük de iyilik de ondan gelir. Bundan ötürü dinsel ve gizemsel eğitimi usun (aklın) eğitimi değil, nefsin eğitimidir. *Nefis* (nefis) *deyimi* (çoğulu: *Anfûs, Nufâs*) Kur'anın çeşitli âyetlerinde çeşitli anlamlarda (İnsan, İnsan ruhu, Tanrı, İlâhlar, İnsan topluluğu, Cin topluluğu) kullanılmıştır”.

“Bâtînlere göre Tanrı önce *akıl*'ı, sonra ve onun yardımıyla *nefis*'i yaratmıştır. *Akıl* tam, *nefis* ise noksandır. Evren, bu noksanlığın tamlık istediğinden ötürü devinmesinden oluşmuştur. Usun (Akl-ı kül) yetkinliğine imrenen ruh (Nefs-i kül) onun yetkinliğine varmak için dönmeye başlayınca ilkin gökler (Felekler) meydana geldi, onların dönmesinden de cisimler (Ecsâm) oluştu. Mâdenler, bitkiler ve hayvanlar işte bu cisimlerdir. Cisimler meydana gelince *tümel nefis* (Nefs-i kül) tikellere bölünmüş ve bedenlere girmiştir. İnsan, daha özel bir oluşma sonunda varlanmış ve *tümel akıl*'ı da kendi kişiliğinde somutlaştırmıştır. Tümel akıl ve nefis, bu açıdan evrende tek ve üstün varlık olarak sadece insanda yansımaktadır. Bunları en yetkin biçimde kullanan *nâtk* (söyleyen, peygamber)'dir. Ne var ki *nâtk*'ın sözlerini herkes anlayamaz. Onları anlayan ve yorumlayan da *sâmit* (susun, imâm)'tir. Nefsin yedi derecesi vardır (Bu yüzden özellikle Halvetîler, Tanrı'nın yedi adını söyleyerek zikrederler). Bu yedi derece şunlardır: 1. *Nefs-i emmâre* (Kötülüğe, bedensel isteklere eğilimli nefis), 2. *Nefs-i levvâme* (Kötülüğü kınayan, iyiliğe eğilimli nefis), 3. *Nefs-i mülhime* (Esinlendiren, ilham veren nefis), 4. *Nefs-i mutmaine* (Gerçeği bilmede kuşkusuz olan nefis), 5. *Nefs-i râdiyye* (Tanrı'dan gelene razı olan nefis), 6. *Nefs-i mardıyye* (Buna karşı Tanrı'nın rızasını kazanan nefis), 7. *Nefs-i sâfiyye* ya da *zekiyye* (Her türlü kötülükten arınmış, sâf ve temiz nefis)” (Hançerlioğlu 1994: 423). Şeriat zevki gönüldür, nefis çocuğunu öldürmek gerekir. Bir mürşid-i kâmil bulup hakikatle kalbi doldurmak gerekir:

Şerîeat övüiñ dildir àulâm-ı nefsiñi öldür

Óaúúatle için doldur bulub bir mürşid-i kâmil

(97/5)

Uğursuz nefsin hilesini Hak zanneden bizden değildir. Nefsimiz Hakk'ın ilmidir, bugün arş-ı istivâ olmuşuz:

Nefs-i şymıñ mekrini Óaúú ôann iden bizden değil

ëilm-i Óaúdır nefsimiz èarş-ı istivÀyız biz bu
gün

(122/3)

Nefsini bilmeyene meyl edilmez çünkü o leştir. Bugün şair, gınâ hazinesinin ankâ kuşudur:

Nefsini bilmeze meyl itmeziz heb lâşedir
Mürà-i anúÀ mÀye-i kenz-i àinÀyız biz bu gün

(122/4)

Ey nefesine esir olan gel pîrin yoluna gir:
Ey nefse olan esir gel ùariú-i pîre gir
Ola saña dest-gir pîrim azizim yÀ hÿ

(137/5)

Gel imdi nefsiñi añla nedür õÀtuñ nedür eşyÀ
Bilürsüñ işbu maènÀyı olursuñ Ádem-maènÀ

(6/1)

Sırrın son noktasına varmak için nefsin berrak olması gerekir.

MüntehÀ-yı sırrıçün nefsüñ berrau olmaú gerek
Sırr-ı rÿouñ õÀtına vuâlat içün iki cenÀó

(29/3)

7.8. Himmet-inâyet: Himmet, “Bir kemâl hâlini veya diğeri bir şeyi elde etmek için bütün rûhanî güçleriyle birlikte kalbin Hakk’a yönelmesi. Halis ve iyi niyet. Ermiş kişilerin maksadı hasıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevi gücü” gibi muhtelif anlamları ihtiva etmektedir (Uludağ 1991: 227). İnâyet “lütuf, ihsan, kayırma” tasavvufî manada Allah’ın kulunu kayırması, koruması, kollaması, ona destek olması”nı ifade etmektedir (Uludağ 1991: 247). “Velinin himmet etmesine müşidin teveccühü, manevi tasarrufu, nazarı, feyzi, duası da denir” (Selvi 2001: 365). Şair, pirden himmeti almış, kesretin sırrını bilmiştir. Piri ona vahdet camını sunmuştur:

Pirden aldım himmeti bildim sırr-ı keâreti
äundı cÀm-ı vaódeti pîrim azizim yÀ hÿ

(137/6)

Reşad sahibinden himmet almayınca zahid mabudunu bilemez:

Bilemezsüñ zÀhidÀ maèbÿdıñı
Olmayınca himmet-i äÀóib-reşÀd

Şair, Yüce Mevla'dan kula hidayet etmesini diler. Çünkü her iş Allah'ın inâyetiyle kolaylaşır:

Luûfıñla Yüce Mevlâ eyle úula hidâyet
Her iş olurdu Âsân ola senden èinâyet

(22/1)

7.9. Kerâmet: Kelime anlamı “kerem, ihsan, lütuf” gibi manalara gelmektedir. Tasavvufî terim olarak “Sûfilerin hayatlarında görülen harikulade olay ve davranışlardır. Denizde yürümek, havada uçmak, kısa bir sürede bir yerden diğer bir yere gitmek...” gibi (Kara 1999: 156). Haşim Baba, keramet değil melamet beklemektedir. Şöhreti, zühdü terk etmiştir:

Biz melâmet beklerüz äanma kerâmet beklerüz
Şöhreti zühdü bıraúduú hem nedâmet beklerüz

(69/1)

7.10. Velâyet-Nübüvvet: “Velâyet, velilik, ermişlik. Tanrı'nın kendine dost kıldığı ve verdiği ilhamla yaratıcı varlığına kattığı velilerin, ermişlerin aşaması, makamı; velâyet aşaması, velâyet makamı” anlamlarına gelmektedir (Korkmaz 2003: 448-449). Nübüvvet “peygamberlik, nebilik” demektir (Korkmaz 2003: 332). “Tasavvuf ehline göre velilik peygamberlikten daha üstündür. Velayet nübüvvetin irfanıdır. Onun anlayış (iz'ân) yönüdür. Bu kapının bekçisi Hz. Ali'dir. Hz Muhammed: “*Ben ilmin şehriyim, (şehrin) kapısı (ise) Ali'dir.*”; yani: “*Velilerin şahı olan Ali'den girilmedikçe, bana ulaşamaz.*” derken Hz. Ali'nin konumunu açıklamaktadır. Vilâyet'in başı İbrâhim Halîlullâh'tan görünmüştür. Ermişliğin, başka bir sözle Tanrı'ya yakınlığın başlangıcı ondadır. Fakat vilâyet kutbu, yani ermişliğin en yüce aşaması ise Hz. Ali'dir. Kendisine “*Ali Velî-yyullâh*” denir (Noyan 2006: 31). Nübüvvetten velayete (geçiş) ilahî hadiselerdendir. Nübüvvet sona erince velayet başlamıştır:

Nübüvvetden velâyet ger şüèñnâT-ı İLÂhidir
Nübüvvet ôatm-i şânında velâyet ibtidâ geldi

(47/2)

Nübüvvetle velayetden hakikat ortaya çıkmıştır. Velayet menbai Haydar bint Resulullah'tır:

Nübüvvetle velâyetden óaúüúat ôâhir olmuşdur
Velâyet menbaiè Óaydaridir bint-i Resÿlü'llâh

(161/21)

Kevser, velayet sırrıdır, onun sakisi Haydar'dır. Bu sır kimde bulunursa saki de odur şah da:

Velâyet sırrıdır kevâer anıñ sâûisi Óaydardır
Bu sır kimde bulunursa odur sâûi odur ola şâh
(161/29)

7.11. Riyâ: “Gösteriş, ikiyüzlülük, sahtekarlık”tır. Tasavvufi anlamda “Hak rızâsı için yapılmayan ihlâssız işler ve samîmiyetsiz ibâdetler”i ifade etmek için kullanılır (Uludağ 1991: 399). Hakk’ın Zâtı sırr-ı müsemmâda aşk üzere zâhirdir. Bu yüzden aşıklar Hak yolunda riyâsız olmuşlardır:

Ôât-ı Óaúú sırr-ı müsemmâ ôâhir üzre ism-i
èaşú
èĀşıúĀn oldu anıñçün rĀh-ı Óaúda bi-riyĀ
(7/5)

Daima cebine kağıt parçalarını dolduran (zahit) riyâ eder. Çarşı pazar neden-niçin der, gezer durur:

DĀéimĀ ceybine úırúĀs doldurub eyler riyĀ
ÇirĀ çÿn eyler úamu esvĀú ü ebvĀbı ùavĀf
(83/4)

Riyâ ile yapılan amelin kabul edilmesi hayaldir:

RiyĀ ile èamel tehlil-i temcid
ÒayĀlun fi òayĀlin fi òayĀlin
(96/8)

8. Tarikat İle İlgili Bazı Unsurlar

8.1. Dergâh: Kelime olarak “tekke, kapı önü” manasına gelir. Terim olarak ise “tarikat mensuplarının topluca ibadet ve törenlerini yaptıkları yer”dir (Pala 2005: 111-112). “Dervişler ve şeyhler burada bulunurlar. Dergâhın büyüğüne âsitâne, küçüğünü de zâviye denir. Âsitâne, daha çok tarikatın pîrinin medfûn bulunduğu yerde; zâviye ise yol uğraklarında bulunurdu. Divân edebiyatında halka açık yer olarak ele alınan dergâh, derviş ile birlikte çok kullanılır. Dergeh şeklinde de kullanılan kelime her fakir ve yolcunun barındığı bir yer olarak görülmüştür. Özellikle mutassavvıf divân şâirleri tarafından daha çok sözü edilen dergâh, bazan ‘eşik, kapı önü’ anlamında da kullanılır. Dergâh-ı âlî (padişah katı), dergâh-ı İlahî (Allah katı) vs. tamlamalarda ise dergâh, “sığınılacak bir yer” olarak ele alınır” (Pala 112). Yüce bir dergâh açıldı onda Allah’tan gayrısı görünmez. Gören ve görülen yoktur. Nihân olan da zâhir olan da Allah’tır:

Açıldı bir yüce dergâh görünmez anda
âayru'llâh

Ki râi meri you bi'llâh O'dur ôâhir O'dur
nihân

(124/7)

8.2. Meyhâne: Meyhâne “içki içilen yer, harabât”dır (Pala 2004: 314). Tasavvuf şiirlerinde meyhâne tekkedir, meyhânede içilen şarap da ilâhi aşkı temsil eder (İpekten 2000: 139). Böylece meyhâne İlâhî aşk şarabını içen aşıkların sarhoş olduğu tekkeye dönüşür. Böylece meyhâne neşe ve feyz kaynağı olur (Pala 2004: 192). Şair zahiren divanedir, (İlâhî aşkla kendinden geçip) meyhâneleri mesken edinmiştir. Görünüşte viran gibi dursa da kalbi Hakk'ın hazinesidir:

Ôâhiren divâne yüz mesken bize meyðaneler
Genc-i Óâudur úalbimiz äyretde virân olmuşuz

(65/2)

8.3. Pir, mürsid: Pir, kelime anlamı “ihtiyar, yaşlı, koca”dır. Tasavvufî bir terim olarak ise “bir tarikatın kurucusuna” denir (Kara 1998: 249). Haşim Baba'ya göre Hakk'ı bugün görmeyen yarın da göremez. Kalp gözünü açmak için piri duymayanın işi çok güçtür:

Óâuíı bugün görmeyen yarın daði görmezimiş
Çeşm-i úalbün açmaâiçün piri duymazsa ne güç

(28/5)

Pirin sohnetine melamet tavrıyla ulaşanlar nehirlerin denize kavuşması gibi muhakkak Hakk'a ulaşırlar:

İrenler äóbet-i pire bu eüvâr-ı melâmetle
Muóâúúú vââıl-ı Óâudur irişdi baóre çün enhâr

(43/9)

Bu cihanda hangi âlim pire teslim olmadan Hakk'a kavuşmuştur. Eğer öyle olan varsa beri gelsin:

Úanâı èâlim bu cihânda pire teslim olmadan
Ôât-ı Óâúúú vââıl olmuş dâr ise sen gel beru

(136/4)

Mürşid, “irşad eden, doğru yolu gösteren, rehber” anlamlarına gelir. Bir tasavvuf terimi olarak “seyru sülûkunu tamamlamış, irşada yetkili kılınmış, hilafet-icazet almış mutasavvıf” demektir (TDEA 1998: 480). Tasavvuf ehline göre gerçek mürşid, her zaman Hz. Muhammed’dir (Gölpınarlı 1977: 242).

Şair, hakiki aşkı arayana bir mürşide tabi olmayı tavsiye eder. Zira bu yolda bir mürşide tabi olmayan ne kadar çaba gösterirse göstereceği netice elde edemeyecektir:

Budur saña Óaúú sözüm netice pendim de bu
Mürşidsiz Àdem olmaz eylese biñ cüst ü cý
(3/6)

Elest bezm’inde eğer mürşit muhabbet bâdesini sunsa, *belî* câmiyla nûş iden bu devranı tamam eder:

Elest bezm’inde ger mürşid muóabbet bâdesin
âunsa
Belî câmiyla nýş iden tamÀm ider bu devrÀnı
(155/23)

Fırsat elde iken bir mürşidin eteğinden tutmak gerekir. Âl-i abâ’ya ancak bu şekilde mülhak olunabilir:

Furâatıñ elde iken ùt dÀmeniñ bir mürşidiñ
Dest-gir olsa olursun mülóaú-ı Àl-i èabÀ
(168/15)

Şimdi kevseri sunan bir mürşide eriş. Böylece onun ilmiyle bahr-i ummunda bir damla olursun:

İmdi iriş mürşide sÀúî-i kevâer ola
Úaùre-i nÀçiz ol èilmile baór-i èummÀn
(3/37)

8.4. Dervîş-Abdâl: Dervîş, Eski Farsça’da (Avesta) drigôş, deryôş ve drigu; Orta Farsça’da (Pehlevîce) driyôş; Yeni Farsça’da dervîş şeklinde kullanılmıştır. Kelimenin esas anlamı “muhtaç, yoksul ve dilenci”dir. Zamanla değişik anlamlar kazanmıştır. Dervîşler genellikle kılık kıyafetlerine önem göstermezler. Onlar iç yüzlerinin iyi olması için dış yüzlerinin çirkin görünmesi gerektiğine inanırlar. “bir hırka bir lokma” düstürüne göre hareket eder, fakirliğiyle övünç duyarlar. Alçak gönüllü ve

cömerttirler (Yazıcı 1994: 188-189). Hakk'ı isteyen kişi derviş olmalıdır, böylece her işi kolaylaşır:

Óaúú1 isteyen kişi gel ola gör derviři
ÁsÀn ola her işi pirim azizim yÀ hÿ

(137/7)

Abdâl kelimesi Arapça'da "Karşılık, birinin yerine geçen" *bedel* ve *bedil* kelimelerinin çoğuludur." (Köprülü 1998: 59). "Allah yeryüzünü yedi iklim üzerine yaratmıştır. Bu iklimlerin mânevî idâresini birer abdâl ma'rifetiyle idâre etmektedir. Her iklimin işleri, mensûb olduğu semâdan gelir ve buraya o semânın en büyük yıldızının ruhâniyeti bakar. Her iklim abdâl, yani bedeli peygamberlerden birinin kalpleri üzerine bulunurlar" (Onay 2000: 56).

"Birtakım itikadlar halitası olan Bektaşîliğin bütün bâtinî-şîfî tarikatlarıyla ve abdâllıkla münasebeti hatta bazı hususlarda müşâbeheti vardır. Abdâllık gitgide Bektaşîliğe karışmıştır. Her abdâl Bektaşîdir. Her Bektaşî de az çok abdâldır. Abdâl Mûsâ, Kaygusuz Abdâl, Abdâl Kumral, Abdâl Murâd, Pîr Sultân Abdâl hep Bektaşî erenlerindedir" (Onay 2000: 56). Gerçek âşık daima masivadan kurtulmuş, özüne abdal ve sinesi çâkdır:

èÁridir òÀtı sivÀdan dÀéimÀ
Özüne abdÀl sine çÀkdır èaşú-ı pÀk

(91/5)

Gerek sufi gerek abdal mücerred, tek başına olmalıdır, şair ruhların haşrolduğunda cesedle "*eynemâ*" olmuştur:

Gerek abdÀl gerek âÿfî mücerred ola ger yektÀ
Úamuya óaşr-ı ervÀóuz cesedle *eynemÀ*'yuz biz

(70/45)

Sonuç

Hâşim Baba'nın şiirlerinde tasavvuf ana temadır. Şâir, derûnunda hissettiği, dolup taşıdığı Allah aşkını mısralarına dökme gayretindedir. Genel olarak didaktik bir amaçla kaleme aldığı şiirlerinde Hakk'a ulaşmanın yollarını anlatır. Kendi iç tecrübe ve duygularını dile getirir. "Bir hırka bir lokma" ile yaşamayı kendine amaç edinen şair, dünyanın hilelerine aldanmama konusunda ikazda bulunur. Kalpten mâ-sivâyı temizlemeyi, nefsi dünyevî isteklerinden uzaklaştırarak berraklaştırmayı tavsiye eder. Zira vahdet bezmine vâsıl olmanın yegane vesilesi günahlardan, alayık kaydından arınmış bir nefistir. Âşık bütün bunları tek başına gerçekleştirmeye kadir

değildir. Bu yüzden bir mürşidin/pirin eteğinden tutup ona bağlanmak gerekmektedir. Bununla birlikte Allah dilediği kalbe tecelli eder ve her iş ancak Allah'ın lutfuyla kolaylaşır.

Kaynakça

- “Kesret”, *TDEA*, c. 5, Dergâh Yay., İstanbul, 1998.
- “Mürid”, *TDEA*, c. 6, Dergâh Yay., İstanbul, 1998.
- “Zikir”, *TDEA*, c. 8, Dergâh Yay., İstanbul 1998.
- Bandırmalızâde Hâşim Baba Dîvânı*, Bursa İnebey Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, No: 750/1.
- Eraydın Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1994.
- Eyuboğlu İsmet Zeki, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, Der Yay., İstanbul, 2000.
- Gölpınarlı Abdülbâki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977.
- Hançerlioğlu Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- İpekten Haluk, *Fuzûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ Yay., Ankara, 2000,
- Kara Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul, 1999.
- , *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İletişim Yay., İstanbul, 1992.
- , “Mâsiva”, *TDEA*, c. 6, Dergâh Yay., İstanbul, 1998.
- Kara İsmail, “Pir”, *TDEA*, c. 7, Dergâh Yay., İstanbul, 1998.
- Köprülü F. Orhan, “Abdal”, *DİA*, c. 1, İstanbul, 1998.
- Korkmaz Esat, *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Kaynak Yay., İstanbul, 2003.
- Noyan Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, c. 7, Ardıç Yay., Ankara, 2006.
- Onay Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.
- Pala İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul, 2005.
- Selvi Dilaver, *Kaynaklarıyla Tasavvuf-1*, Semerkand Yay., İstanbul, 2001.
- Uludağ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul, 1991.
- Yalçinkaya Mehmet Akif, *Bandırmalızâde (Hâşim Baba) Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2008.

Yazıcı, Tahsin, “Derviş”, *DİA*, c. 9, İstanbul, 1994.

ez-Zubi Memduh, *Mucemu's-sufiyye alam turuk mustalahat tarih*, Beyrut, 2004